

16. YÜZYIL OSMANLI TOPLUMUNDA CEMAATLER ARASI EVLİLİKLERE BİR KATKI

HIRİSTİYAN MARULA'NIN EVLİLİKLERİ

YAHYA ARAZ

Balat mahkemesinin 1581 tarihli bir kaydına göre. Hıristiyan Marula Müslüman Mustafa ile gerçekleştirdiği evliliğinin kayıt altına alınmasını istemektedir. Ancak bu evlilikten kısa bir süre sonra Mustafa vefat edecektir. 1583 tarihinde bir kez daha mahkemeye başvuran Marula bu kez dindaşı Mavroyi ile evlenmek istediğini, ancak patriklerinin bunu reddettiğini belirtmektedir. Patrik, Marula'dan kocasını kaybettikten sonra İslami hukuka göre beklemesi gereken süreyi atlattığına dair bir belge istemiştir. Yanına aldığı birkaç Müslümanla mahkemenin huzuruna çıkan Marula, Mustafa'nın bir yıl önce öldüğünü kanıtlayıp buna dair bir belge edinecektir.

Osmanlı toplumunda farklı dinlerden kişilerin evlilikleri üzerine şu ana kadar derinlemesine çözümlenmeler yapılmadığı gibi, konu pek fazla yazılıp çizilmemiştir. Konunun bu denli az ilgi çekmiş olmasının temel sebebi, Osmanlı toplumunda bu tür evliliklerle yaygın olarak karşılaşılmadığı düşüncesi ile ilgili olmalıdır.¹ Oysa yaygın olarak karşılaşılmasa da, bu evliliklerin bir olgu olarak varlıkları, bunları farklı dinlerden insanlar arasındaki ilişkileri anlamının işlevsel bir aracına dönüştürebilir.

İslam hukukunun bir yansıması olarak Osmanlı dünyasında ve toplumunda farklı dinlerden kişiler arasındaki evlilikler Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evliliği şeklinde mümkündür. Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evliliği söz konusu dahi edilemezdi.² Böyle bir evlilikten doğan çocuklar kesinlikle Müslüman kabul edilirdi. Boşanma veya kocanın ölümü durumunda, gayrimüslim eş İslami hukuktan kaynaklanan bütün haklarını almaktaydı. Bundan sonra diğer kadınlar gibi yeniden evlenebilirlerdi. Aşağıda, Marula adlı Hıristiyan bir kadının Balat Kadı Mahkemesi'ne yansıyan ifadeleri etrafında ve daha

farklı örneklerle birlikte bu konuya değinilmeye çalışılmıştır.

1583 tarihinde, temmuz ayının ortalarında Balat mahkemesine başvuran Marula,³ dindaşı Mavroyi ile evlenmek istediğini, ancak patriklerinin nikâhlarını kıymayı reddettiğini belirtmiştir. Patriğin Marula ile Mavroyi'nin nikâhını kıymayı reddetmesinde kendine göre bazı gerekçeleri vardı. Marula, hazırlıklarını yaptığı bu evlilik girişiminden yaklaşık bir yıl önce, 1582 tarihinde kocasını kaybetmişti. Durumu asıl karmaşıklaştıran ise, Marula'nın kocası Mustafa'nın Müslüman olmasıydı. Patrik, Marula'nın kocasının ölümünün üzerinden henüz bir yıl geçmişken yeni bir evlilik yapma aceleciliğini sorgularcasına nikâhı kıymayı reddetmiş ve kendisinden, kocasını kaybettikten sonra İslami hukuka göre beklemesi gereken süreyi atlattığına dair bir belge istemiştir.⁴ Patrik, aşağıda üzerinde durulmaya çalışılacak daha farklı sebeplerle birlikte, ölen kocasının Müslüman olmasından dolayı Marula'dan böyle bir belge isteme gereği duymuştur. Marula'nın yüzünü mahkemeye döndüren gelişme de tam olarak budur. Marula, mahalle ahalisinden

birkaç Müslümanla mahkeme huzuruna çıkacak, Mustafa'nın bir yıl önce öldüğünü kanıtlayıp buna dair bir belge edinecektir. Bundan sonra patriğe düşen Marula ile Mavroyi'ye mutluluklar dileyip nikâhı kıymak olacaktır. Böylelikle Marula, yaklaşık bir yıllık zaman içinde, Müslüman bir eşten sonra Hıristiyan bir eşle hayatını birleştirecektir.

Mustafa ile Marula arasındaki evlilik elbette farklı dinlerden insanlar arasındaki evliliklerin kayıtlara yansıyan tek örneği değildir. Ancak Mustafa ile Marula arasındaki evliliği dikkate değer kılan ve sıra dışı yapan bazı özellikler vardı. Marula 1583 tarihinde, temmuz ayının ortalarında mahkemeye başvurmuş ve kocası Mustafa'nın yaklaşık bir yıl önce - 1582 tarihinde- öldüğünü belirtmişti. Balat mahkemesine ait 13 numaralı sicil defterine yansıyan bu bilgileri tamamlayan bir kayıt, aynı mahkemeye ait 12 numaralı deftere yansımıştır. Bu kayıt, 1581 tarihinin kasım ayı başlarına aittir.⁵ Marula'nın başvurusu sonrasında mahkeme toplanarak onu dinlemiş, kâtipler de söylediklerini kayda geçirmiştir. Marula tam olarak, Mustafa ile evliliğinin kayıt altına alınmasını, mahkeme tu-

tanaklarına geçirilmesini istemektedir. Mahkemeye yaptığı başvurudan, iki ay önce gerçekleştiği anlaşılan evliliğin kayıtlara geçirilmesi isteğinin Marula'nın hangi endişeleri sonucunda ortaya çıktığını kestirmek güç görünmektedir, ancak Mustafa bu endişeleri giderici bir şekilde hareket ederek aralarındaki evliliğin iki ay önce meydana geldiğini belirtecek, halen evli olduklarını ifade edecektir. Ancak bu evlilik Mustafa'nın çok değil, birkaç ay sonraki ölümünden dolayı uzun sürmeyecektir.

Mahkemeye yaptığı başvurulardan ve girdiği arayışlardan güçlü, hakkını arayan, kendisini savunma konusun-

uyorlardı.⁷ Hiçbir şey yapamaları dahi, Müslüman erkeklerle evlenen kızlara veya kadınlara cephe alıp onları cemaatten dışlıyor, çeşitli cemaatsel etkinliklere katılmaları konusunda sorun yaratıyorlardı. Bu bağlamda bir örnek olarak, kiliseye girmelerini engellemek gösterilebilir. Jennings'in 16. yüzyıl Kıbrıs'ından aktardığı bir olay bu sancılı süreci anlamak için işlevseldir: Milu adlı bir kadın köyünün kilisesine girip ibadet etmek istediğinde, kilisenin papazları tarafından "sen daha önce bir Müslüman ile evliydin" gerekçesiyle engellenmiştir. Bunun üzerine Milu mahkemeye başvurmuş, "yarın, öbür gün öldüğünde Hıristiyan gelenekle-

ilişkilerini normalleştirecek zamanı da bulamamıştı.

Marula'nın, Mustafa'nın ölümünden bir yıl sonra kendi dindaşlarından Mavroyi ile yapmak istediği evliliği patriğin huzurunda gerçekleştirmek istemesi akıllıca bir davranış olarak değerlendirilebilir. Marula bu şekilde hareket ederek Mavroyi ile evliliğini cemaatiyle barışmanın bir aracına dönüştürmek, cemaate olan aidiyetini ispatlamak arzusu taşıyor olmalıydı. Yoksa nikâhı daha farklı şekillerde ve patriğin iznine ihtiyaç duymadan da kıydırabilirdi. Tıpkı kendisiyle aynı çevreden olan, belki de tanıdığı Yakomi kızı Anazo (?) ile

Marula patriğin huzurunda gerçekleştirmek istediği evliliğini cemaatiyle barışmanın bir aracına dönüştürmek istiyor olmalı. Yoksa nikâhı patriğin iznine ihtiyaç duymadan da kıydırabilirdi. Tıpkı Yakomi kızı Anazo (?) ile Kostantin oğlu Dimo'nun, patriklerinin müsaadesini alma ihtiyacı hissetmeden kadı mahkemesinde hul yaptıklarını belirtmiş oldukları gibi.

daki cesareti belli olan Marula'nın, öyle anlaşılıyor ki son iki yıllık yaşamı endişelerle geçmiştir. Onun bu endişelerini hem Mustafa ile olan iki aylık evliliğini kaydettirmek için mahkemenin karşısına dikilmesinde hem de Mustafa'nın ölümünün üzerinden bir yıl bile geçmemişken Mavroyi ile yapacağı yeni evliliğini patriğe kutsattırma istek ve arayışında hissetmek mümkündür. Müslüman bir erkekle evlenirken -ki cemaati buna karşı olmalıydı- patriğinin iznini alma ihtiyacı hissetmeyen bir kadının kendi dindaşlarından birisiyle yapacağı nikâhı patriğe kıydırmak istemesindeki tezatlığı fark etmemek mümkün mü?

Marula, Mustafa ile yaptığı evlilik sonrasında ailesinin ve cemaatinin destek ve himayesini kaybetmiş olmalıdır. Mahkeme, doğabilecek sorunlar karşısında onun güvencesi sayılırdı. Araştırmalar, gayrimüslim ailelerin ve genel olarak cemaatlerin, kızlarının Müslüman erkeklerle evliliğine olumlu yaklaşmadığını ortaya koymuştur.⁶ Bunu engellemek konusunda ellerinden geleni de ya-

rın uygun bir şekilde gömülmemeye korkusu taşıdığını" belirterek mahkemeden "Hıristiyan olduğuna dair" bir belge verilmesini talep etmiştir.⁸

Aile ve cemaatlerin Müslüman erkeklerle evliliği sonrasında kızlarına duydukları öfke yıllar geçtikçe küllenmiş, daha az sorunlu bir ilişki ortaya çıkmıştır.⁹ Aynı şekilde, Müslüman bir erkekle evlenen kızların ailelerinin cemaat içinde yaşamış olabileceği onur kırılmaları da zamanın akışı içinde unutulup gitmekteydi. İlişkilerin izlediği seyir, gayrimüslimlerin ihtidaları sonrasında yaşanan süreçle ciddi benzerlikler taşımaktadır. İhtida eden kişilerin akraba ve çevrelerinin bu olaydan duydukları utanç ve ihtida edene karşı besledikleri öfke zamanla yok olup, dinsel farklılığa rağmen yerini sıcak ve samimi ilişkilere bırakmaktaydı.¹⁰

Marula'nın şanssızlığı bu noktada ortaya çıkmaktaydı. Mustafa ile yaptığı evliliği sonrasında yeni çevresinde kök salmaya, çoluk çocuk sahibi olmaya yeterli zamanı olmamıştı. Benzer şekilde, akraba ve dindaşlarıyla

Kostantin oğlu Dimo'nun, Marula'nın evlenmek için izin istediği tarihten birkaç gün sonra, hiçbir çekince göstermeden ve üstelik patriklerinin müsaadesini alma ihtiyacı hissetmeden, kadı mahkemesinde karşılıklı anlaşarak boşandıklarını ya da başka türlü söylenecek olursa, hul yaptıklarını belirtmiş oldukları gibi.¹¹

Patrik, Marula ve Mavroyi'nin nikâhını kıyma konusunda sergilediği tereddütlerle Marula'nın cemaatiyle barışma arzusunun kolay gerçekleşmeyeceğinin ipuçlarını vermişti. Patrik onu bir taraftan bir Müslümanla yaptığı evlilikten dolayı cezalandırmaya, diğer taraftan da bir gayrimüslimle yapacağı yeni evliliği için kıydırmak istediği nikâha temkinli yaklaşarak Müslümanların olası tepkisinden korunmaya çalışıyor olabilirdi. Elbette tüm bu çıkarımlar yorumdan başka bir şey değildir. Marula'nın daha önce bir Müslümanın eşi olması gerçeğinden yola çıkarak Müslümanların bu duruma tepki gösterebileceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak patrik tepki çekmeyeceğini düşünmüş olsa dahi

bu bağlamda ihtiyatlı hareket etmeyi uygun görmüş olabilir.

Marula sorunun üzerine cesaretle gidecek ve Mavroyi ile evlenmek için engelleri aşmayı başaracaktır. Gerçekleştirdiği bu yeni evliliği sonrasında cemaati tarafından nasıl karşılandığı hakkında ise maalesef hiçbir bilgiye ulaşmak mümkün değil. Ancak evliliğinin ilk dönemlerinde yadırganmış olabileceğini düşünmek bir yanılığa olmasa gerek. Bu arada gözden kaçmaması gereken bir husus daha vardır. Mahkeme kayıtlarında Marula'nın eş adayı olan Mavroyi'nin ifadesine rastlanmamaktadır.

Marula'nın ve kendisi gibi diğer kadınların Müslüman erkeklerle yaptığı evlilikleri, tek taraflı ve az olmakla birlikte cemaatler arası geçişkenliğin önemli göstergelerinden birisi olarak kabul etmek gerekir. Yeterli düzeyde veri olmaması yüzünden daha fazla üzerine gidilemeyen bu meseleyi sadece evlenen erkekler ve kadınlar açısından düşünmek yanıltıcı olacaktır. Durum, onların çocukları ve bu çocukların farklı dinlerden akrabaları da dahil edilerek düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır. Çocuklar,

maalesef Osmanlı toplumunda kadın erkek ilişkilerinin ve evlilik yaşamının en az aydınlatılabilen unsurları olarak durmaktadır. Farklı dinlerden olan kişilerin çocuklarının hem anne babalarıyla hem de farklı dinlerden akrabalarıyla ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmak hayli ilginç olurdu.

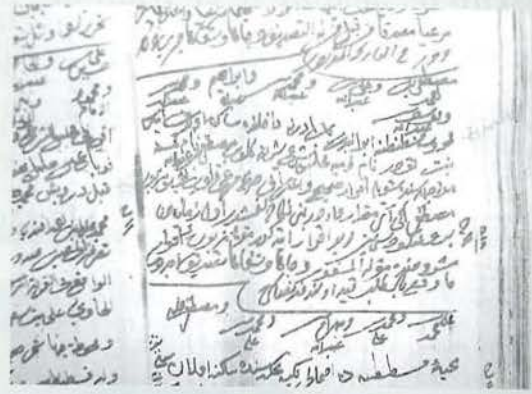
Müslüman erkek gayrimüslim kadın evliliğinde süreç kadının ihtidasına doğru işlemekteydi.¹² Ancak bu bir kural olmaktan ziyade, etkileşimin ve sosyal baskının ürettiği bir sonuçtu. Hem Marula -kısa bir evlilik yaşamı olmakla birlikte- hem de Milu örnekleri, gayrimüslim kadınların Müslüman bir koca ile hayatlarını birleştirdikten sonra da dinlerini korumaya devam ettiklerini göstermektedir.

Ne olursa olsun, çekmiş olabilecekleri tüm tepkilere rağmen bu evlilikler cemaatler arası ilişkilerin katı bir bağlamda algılanmasının mümkün olamayacağını göstermekte, araştırmacıları dinsel kimlikleri aşan daha esnek bir Osmanlı toplumu tablosu çizmeye sevk etmektedir.

YAHYA ARAZ
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

Belge 1. (B.Ş.S. 12, sayfa 49, hüküm 3)

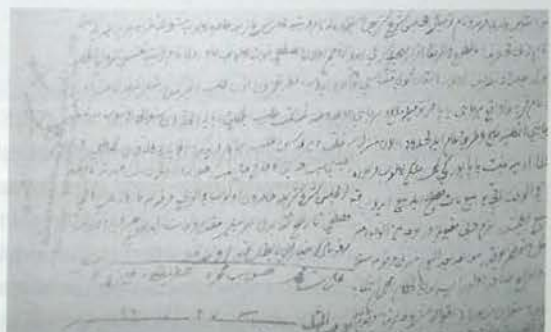
Mahruse-i Kostantiniye ebvabından bab-ı Edirne dahilinde sakin Marula bint-i Todor nam zimmiye meclis-i şer'i şerife gelub Mustafa bin Abdullah nam kimesne muvacehesinde şöyle ikrar-ı sahih ve i'tiraf-ı sarih-i mer'i kılıb işbu mezbur Mustafa iki ay mikdar vardır beni nikâhlamışdır ol zamandan beru menkuhesiyın deyu ikrar etdikde mukirre-i mezburei ikrar-ı meşruhunda mukırr lehu'l mesfur vicaHEN ve şifahen tasdik idub ma vaki' bi-t taleb kayd olundukdan saonra. [Kasım başı 1581]. Ali bin Mehmed ve Mehmed bin Ali ve Behram bin Abdullah ve Mehmed bin Ali ve Mustafa ...

Belge 2. (B.Ş.S. 13, sayfa 99, hüküm 3)

Marula nam zimmiye meclis-i şer'i şerife hazıra olub şöyle takrir-i meram eyledi ki sabıka zevcim olan Mustafa fevt olub Mavroyi nam zimmiye Nefsimi tezciv eylemek murad idub batirikimizden izn taleb eyledüğimde kibel-i şer'den adetim murur eyledüğüne temessük taleb eylemeğın ahali-i mahalleden talb olunub yedime temessük verilmesin taleb iderim dedikde ahali-i mahalleden Mehmed ... ve İsa bin Hüseyin ve Hacı Ali bin Abdullah ve Arslan bin Abdullah nam kimesneler meclis-i şer'i şerife hazırun olub fil' vaki merkume Marula'nın zevci Mustafa tarih-i kitabdan bir yıl mukaddem vefat eyledi deyu haber virdiklerinde merkuların ihbarları bi-t taleb kayd-ı sicil olundu. [Temmuz ortaları 1583].

Ali bin Mehmed Hasan bin Hamza Safer bin Abdullah Ali Mehmed (?)

DİPNOTLAR

- 1 Bkz. Nuri Adıyeko, "Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler", *Kebikeç*, Sayı 16, 2003, 17. Girit bu evlilikler konusunda, Osmanlı Devleti'nin diğer coğrafyalarından farklılıklar göstermektedir.
- 2 Bkz. Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş (An Introduction to Islamic Law)*, Çev. Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977, 167-168 ve Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, 114.
- 3 Bu konuda birbirinin hemen aynı iki kayıt mevcuttur. Bkz. *Balat Şer'iye Sicilleri (BŞS) 13*, sayfa 99, hüküm 3 (Temmuz ortaları 1583) ve BŞS 13, sayfa 132, hüküm 1 (Temmuz ortaları 1583).
- 4 İslam hukukunda boşanan veya kocasını kaybeden bir kadının yeniden evlenebilmesi için, hamile olup olmadığının anlaşılabilmesi için, yani yaklaşık olarak üç-dört aylık süreyi beklemesi gerekirdi. Bkz. Colin Imber, *Şeriatın Kanununa Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, Çev. Murteza Bedir, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, 209.
- 5 Bkz. BŞS 12, sayfa 49, hüküm 3 (Kasım başları 1581). Yalnız bu hükmün tarihi belirtilmediği için bir önceki kaydın tarihi esas alınmıştır.
- 6 Bkz. Adıyeko, a.g.m., 17-18 ve İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, Dördüncü Basım, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2001, 20.
- 7 Mesela kızlarının Müslüman erkekler tarafından zorla alıkonulduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmak gibi. 1635 tarihli bir davada gayrimüslim Dimo, Osman'ı mahkemeye şikâyet etmiş, kızı Şemsa'yı zorla nikâhladığını, ardından Müslüman ettiğini belirtmiştir. Şemsa ise babasının iddialarını reddedecek ve Osman'a kendi rızasıyla vardığını söyleyecektir. Bkz. Anton

MINKOV, *Conversion to Islam as Reflected in Klave Bahası Petitions: An Aspect of Ottoman Social Life in the Balkans, 1670-1730*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University, Montreal, 2000, 125.

- 8 Bkz. C. Ronald Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York and London: New York University Press, 1993, 142.
- 9 "[Seyyah] Bassano, Müslüman kocalarının ölümünden sonra kendi anneleriyle yaşayan dul Hristiyan kadınlara rastlamıştır." Aktaran Metin Ard, "16. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Yaşam", *Osmanlı Uyguruluşu 1*, Yayına Hazırlayanlar Halil İnalıcık ve Günsel Renda, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002, 422.
- 10 Bu meseleleri de ele alan bir doktora tezi çalışması bu makalenin yazarı tarafından hazırlanmaktadır. Ancak mühtedilerle akrabaları arasındaki samimi ilişkileri çeşitli açılardan görmeyi sağlayacak birkaç örnek için bkz. Marc David Baer, *Honored by the Glory of Islam: The Ottoman State, Non-Muslims, and Conversion to Islam in Late Seventeenth-Century Istanbul and Rumelia*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Chicago, Chicago, 2001, 233-234 ve Ronald C. Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of Economic and Social History of the Orient (JESHO)*, Volume XXI, part III, 1978, 246.
- 11 BŞS 13, 104, 3-4 (25 Temmuz 1583). Hül için bkz. Madeline C. Zilfi, "Geçinmiyoruz": 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hül", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, 251-283.
- 12 Bkz. J. Stanford Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*. London: The Macmillan Co., 1991, 78.